

Οί νέοι πρίγκιπες

ΑΛΛΗ ΜΙΑ ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΑΥΛΙΑ στο Μόντρεαλ μπροστά σέ πέντε χιλιάδες άκροατές τό περασμένο Σάββατο. Χτές, Κυριακή, στό Κολοσέουμ, έδω στό Τορόντο, στή γιορτή τών 'Ανθεφορίων, πού οργάνωσε ή έλληνική κοινότητα. Στό τέλος τό Πνευματικό έμβατήριο.

Στά 1952, νομίζω, άρχισα νά γράφω μουσική κριτική στή νεοσύστατη έφημερίδα τών φιλελευθέρων *Δημοκρατική Άλλαγή*. Τό έκανα βασικά γιά βιοποριστικούς λόγους, όμως συγχρόνως είχα τή δυνατότητα νά παρακολουθώ συναυλίες και νά άσκω και κάποια προσωπική έπιρροή, ιδιαίτερα στό χώρο τών νέων μουσικών. Δυστυχώς ή έφημερίδα, πιά πολύ άπό έλλειψη ένδιαφέροντος γιά τή μουσική, περιόριζε τά σημειώματά μου σέ ένα, τό πολύ δύο κάθε βδομάδα. Τίς περισσότερες άπό τίς κριτικές αυτές και άλλα μουσικά σημειώματα δημοσίευσα άργότερα στό βιβλίο μου *Γιά τήν έλληνική μουσική*.

Παράλληλα μέ τή *Δημοκρατική Άλλαγή* άρχισα νά δημοσιεύω κριτικές μέ τό ψευδώνυμο «Δαφνώτης» –άπ' τή Δάφνη τής 'Ικαρίας– στήν *Αύγή*. Έκει, στά γραφεΐα τής έφημερίδας, συζητώντας κάποια μέρα σχετικά μέ τό περιεχόμενο τών ραδιοφωνικών σταθμών τής Μόσχας και «Φωνή τής Άλήθειας», τούς διηγήθηκα τήν άλγεινή έντύπωση πού έκανε σέ μένα και στόν άδερφό μου ή μετάδοση στρατιωτικών έμβατηρίων. Και μάλιστα, θυμάμαι, πώς γιά μιá στιγμή άρχισα νά βαδίζω μέ τό βήμα τής χήνας και νά χαιρετώ φασιστικά.

Αυτό ήταν! 'Η χοντρή μεταφράστρια, πού, όπως έμαθα, ήταν τό μάτι τής σοβιετικής πρεσβείας στήν έφημερίδα, κατήγγειλε άμέσως τή στάση μου στήν έλληνική ήγεσία, πού μέ κατέταξε άμέσως στους ύπόπτους.

'Ο Μίνως Άργυράκης, ό γνωστός σκιτσογράφος, βασικά άπολιτικός, έργαζόταν τότε στήν *Αύγή* γιά τό μεροκάματο. Είχε όμως προβλήματα, γιατί τά σκίτσα του δέν ήταν... ρεαλιστικά, και ή έργοδοσία σκεφτότανε

νά τόν ἀπολύσει, ὅπως κι ἔγινε. “Ὁμως ἐκείνη τή στιγμή, δέν ξέρω γιά ποιούς λόγους, οἱ δύο διευθυντές τῆς ἐφημερίδας τόν κάλεσαν –ἴσως ἐπειδή κάναμε παρέα– καί τοῦ εἶπαν νά μέ παρακολουθεῖ καί νά τούς ἀναφέρει σχετικά γιά τό τί λέω καί τί κάνω.

‘Ὁ Μίνως, μέ τόν ὁποῖο μᾶς συνέδεε ἀπό τότε φιλία, ἦρθε καί μέ βρῆκε ἀναστατωμένος καί ἐξαλλος: «Πῶς εἶναι δυνατόν νά ἀναθέτουν σέ μένα, ἕναν ἄσχετο, νά παρακολουθῶ ἕναν σύντροφό τους...».

‘Ἡ ὑπόθεση αὐτή ἦταν ἡ σταγόνα πού ξεχείλισε τό ποτήρι... Εἰλικρινά ντρεπόμουν τόν Ἀργυράκη γιά τήν κατάντια μας. “Ὁμως, ἀπ’ τήν ἄλλη πλευρά, τό γεγονός αὐτό ἐπιβεβαίωσε τούς φόβους μου πῶς, ὅ,τι κι ἂν εἶχες ὑποστῆ γιά τό Κόμμα, δέν εἶχε καμιᾶ σημασία μπροστά στό ἂν ἦσουν ἢ ὄχι πιστός καί πειθαρχικός στήν ἡγεσία – πού σημαίνει ὅτι δέν εἶχες τό δικαίωμα σέ κανενός εἶδους κριτική γιά ὅ,τι ἔγινε καί γιά ὅ,τι γινόταν ἐκείνη τή στιγμή.

’Αλλωστε δέν εἶναι οἱ ἴδιοι πού χαρακτήρισαν τόν Μιχάλη Κατσαρό προδότη, μόνο καί μόνο γιατί, ὅταν τοῦ πρότειναν νά γίνει μέλος στίς ὁμάδες αὐτοάμυνας –στά 1948 στήν Ἀθήνα–, ἔθεσε τό ἐρώτημα ἂν θά εἶχε γνώμη στίς ἀποφάσεις πού θά ἔπαιρναν καί θά ἔπρεπε νά ἐκτελέσει, μέ ὅλη τή σημασία τῆς λέξης, σ’ αὐτόν τόν λεπτό τομέα δράσης;

’Οχυρωμένος πίσω ἀπ’ τό γεγονός ὅτι πέρασα μέσα ἀπ’ τό καμίνι τόσων καί τόσων θυσιῶν γιά τόν κοινό ἀγώνα, πιστός πάντα ὡς τό κόκαλο στή γενική κατεύθυνση, στή διεθνή καί στήν τοπική ἡγεσία, στόν Στάλιν καί στόν Ζαχαριάδη, διατύπωνα ἐντούτοις ἐπιμέρους ἀπόψεις –ὅπως ἄλλωστε οἱ περισσότεροι ἀπό μᾶς– γιά γεγονότα πού εἶχαμε ζήσει καί γιά τά ὁποῖα εἶχαμε διαπιστώσει ὅτι ἔγιναν μεγάλα λάθη λόγω κυρίως προσωπικῶν ἀδυναμιῶν συγκεκριμένων τοπικῶν ἡγετῶν.

Αὐτό ὅμως, ὅπως φάνηκε, ἦταν ἀπαράδεκτο γιά τούς «νέους πρίγκιπες», πού ἔβαζαν τότε τά θεμέλια τοῦ νέου κομματικοῦ κατεστημένου, πού πάνω του θά χτιζόταν ἀργότερα ἡ ΕΔΑ σάν πρόσοψη καί τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ σάν ἐγκέφαλος καί ἀπόλυτος κύριος τῶν ἀποφάσεων – μέ τίς πλάτες φυσικά τῆς ἡγεσίας τοῦ ΚΚΕ, πού βρισκότανε στό ἐξωτερικό.

«Δέν εἶναι καιρός γιά συγκρούσεις αὐτή τήν ἐποχή», σκεφτόμουν τότε. Χωρίς νά ἔχω πού ν’ ἀκουμπήσω, ἀπό μπρός γκρεμός καί πίσω ρέμα, μεταξύ τῆς ἐκδικητικῆς Δεξιᾶς καί τῆς ἀλαζονικῆς Ἀριστερᾶς, πού δέν φαινόταν νά ἔχει βγάλει κανένα συμπέρασμα ἀπό τίς μεγάλες τραγωδίες πού εἶχε προξενήσει σέ ἑκατοντάδες χιλιάδες ἀπλούς καί ἀγνοούς ἀριστε-

ρούς, ανάμεσα στή Σκύλλα και στή Χάρυβδη, άλλος Όδυσσέας, ήξερα πιά πώς στο ταξίδι τής ζωής θά ήμουν μόνος, πάντοτε μόνος, κι αλίμονο αν κάποτε βρισκόμουν στήν ανάγκη νά ζητήσω έστω κι ένα ψίχουλο από δώ ή από κεϊ.

“Όμως, γιά νά είμαι σέ θέση νά αναμετρηθῶ ως ἴσος πρός ἴσον και μέ τά δυό φοβερά κατεστημένα, θά έπρεπε νά γίνω δυνατός, πολύ δυνατός, ν’ άπλώσω ρίζες στό λάο, όσο γινόταν πιό βαθιά και πλατιά. Και γι’ αυτό δέν ύπῆρχε παρά μόνο ένας τρόπος: κλεισιμο στόν έαυτό μου, πού ήξερα ότι κρύβει δυνάμεις, μέ τήν προϋπόθεση πώς θά τίς καλλιεργούσα. Είχα χῶμα, είχα γῆ έντός μου, πού έπρεπε όμως νά τή σκάψω, νά τήν όργώσω, νά τήν ποτίσω, νά τήν εκθέσω στόν ήλιο, τό ζωοδότη τής έμπνευσης, γιά νά καρποφορήσει. Πώς όμως νά γίνει κάτι τέτοιο μέσα στή χαβούζα τής μετεμφυλιακής Έλλάδας; Έπρεπε νά φύγω μακριά. Σάν τό πληγωμένο θηρίο, έπρεπε νά βρω μιά μεγάλη σπηλιά νά κρυφτώ, γλείφοντας τίς πληγές μου και καλλιεργώντας τό νοῦ και τήν ψυχή μου, ώστε νά δημιουργήσω έργο πού μόνο αυτό θά μέ ξανάφερνε στους ανθρώπους και θά μέ ένωane μαζί τους. Αυτό θά μου προσέφερε δύναμη άνυπολόγιστη, τόση ώστε νά γίνω κάποτε ίσοδύναμος, στό ἴδιο άνάστημα μέ κρατικούς μηχανισμούς και κομματικά κατεστημένα. Νά είμαι σέ θέση νά άψηφήσω, αν χρειαστεί, ακόμα και διεθνή φρούρια, όπως ό σιωνισμός ή ό σοβιετικός μηχανισμός ή ό ἱμπεριαλισμός, τά τεράστια χταπόδια, πού αλίμονο σέ εκείνον πού θά ’πεφτε στά πλοκάμια τους.

Κι έτσι έγινε! Δηλαδή μπόρεσα νά αναμετρηθῶ, νά σταθῶ όρθιος, χωρίς νά λυγίσω.

Στά 1960 αναμετρήθηκα ισότιμα μέ τό παρακράτος αλλά και μέ τό κράτος τής Δεξιάς. Σχεδόν παράλληλα και ταυτόχρονα άρχιζε και ή άναμέτρηση μέ τους σκληρούς μηχανισμούς τής Άριστερῆς, μέσα κι έξω από τήν Έλλάδα. Οί Άμερικανοί προτέκτορες μου κήρυξαν άνοιχτά τόν πόλεμο στά 1954, όπως σέ λίγο θά διηγηθῶ.

«Όπου κι αν πᾶς, θά μάς βρεῖς μπροστά σου...», μέ άπειλήσαν. Οί Σοβιετικοί μέ πολέμησαν σέ όλες τίς χῶρες του κόσμου, μετά τήν άρνησή μου νά γίνω ό εκλεκτός τους. «Μή μου μιλάς γι’ αυτόν τόν προδότη», φώναξε ό Μπρέζνιεφ στόν Ζώρζ Μαρσαί λίγους μήνες μετά τήν άπελευθέρωσή μου στά 1970, χτυπώντας τή γροθιά του πάνω στό γραφεΐο του, στό Κρεμλίνο, όταν ό τελευταῖος άνέφερε τό όνομά μου.

Οί Άραβες μέ θεώρησαν όργανο του σιωνισμού, επειδή συνέθεσα τό

Μαουτχάουζεν, και στά 1972 έσπασα τό εμπάργκο και έπισκέφθηκα τό Ίσραήλ. Οί σιωνιστές μέ κυνήγησαν –κυρίως στό χῶρο τῆς συμφωνικῆς μουσικῆς, πού έλέγχουν σέ ὅλο τόν κόσμο– γιατί συνέθεσα τόν «Ύμνο» τῶν Παλαιστινίων.

Ἡ έλληνική Δεξιά μέ κυνήγησε στά 1960-67 –μαζί και ἡ Ἐνωση Κέντρου–, γιατί μέ θεωροῦσε ὄργανο τῶν κομμουνιστῶν. Οί κομμουνιστές ἠγέτες, ἀπ' τό παρασκήνιο, μέ μποϊκοτάρανε, στό ἴδιο διάστημα, γιατί τά κινήματα τῆς ἔντεχνης μουσικῆς και τῶν Λαμπράκηδων ἦταν γι' αὐτούς αἰρετικά. Ἡ χούντα μέ κυνήγησε ὡς σύμβολο τοῦ κομμουνισμοῦ. Και ἀμέσως μετά ἡ ΚΝΕ μέ πολέμησε ὡς ὄργανο τάχα τοῦ ἀντικομμουνισμοῦ.

Ἡ Νέα Δημοκρατία μέ ἀπαγόρευσε στήν ΕΡΤ εὐθύς μετά τό 1974. Ἡ Ἀριστερά και τό ΠΑΣΟΚ παράλληλα μέ ἀπαγόρευαν, χωρίς ποτέ νά τολμήσουν νά τό ποῦν ἀνοιχτά, σέ ὅλη τήν ἐπικράτεια. Ἐντός και ἐκτός Ἑλλάδας! Ἐμπάθεια πού φτάνει ὡς σήμερα και πού τή συναντῶ στά κοντσέρτα πού δίνω τώρα στήν Ἀμερική, ὅπου οί σκληροπυρηνικοί κάνουν ὅ,τι εἶναι δυνατόν γιά νά ἐμποδίσουν τούς Ἕλληνες νά τά παρακολουθήσουν.

Πῶς ἀντεῖξα; Ἀντεῖξα, γιατί στά κρίσιμα χρόνια τῆς ἐφηβείας (1950-60), ἀντί νά ἐπιδιώξω, ὅπως πολλοί συνάδελφοί μου, τήν ἄμεση ἐπιτυχία και προβολή και ἀντί νά μπῶ στίς στεῖρες κομματικές ἀντιπαραθέσεις τῆς ἐποχῆς, ἀποφάσισα νά ἀποσυρθῶ, ὥστε ἀπερίσπαστος νά μπορῶ νά καλλιεργήσω τόν ἑαυτό μου και νά δημιουργήσω ἔργο, ἐπιστρέφοντας στό προσκήνιο τήν κατάλληλη στιγμή.

Ἄλλωστε, ἤδη ἀπ' τό 1953, μπορῶ νά πῶ ὅτι τό ἔργο μου και ἡ φήμη μου ἦταν πολύ ἱκανοποιητικά γιά τήν ἐποχή ἐκείνη. Δηλαδή θά μπορούσα ν' ἀρκεστῶ και νά συνεχίσω τήν καριέρα μου στήν Ἀθήνα. Ὅμως, ὅπως εἶπα, τό ἐνστικτό μου μέ ὁδηγοῦσε σέ ἄλλους δρόμους...

Ἐξάλλου, ἡ Ἀριστερά γιά μένα δέν ὑπῆρξε μιὰ λέσχη οὔτε ἕνας περίπατος. Τή θεωροῦσα δική μου. Ἐνα κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ μου. Γιατί νά τήν ἀφήσω σ' αὐτούς πού τόσο καλά γνώρισα στίς ἐξορίες και στίς φυλακές, και πού ἤξερα ὅτι οί δυνατοί τους δέν βρίσκονταν στό ὕψος και στίς ἀπαιτήσεις τοῦ μεγάλου μας κινήματος;

Ἄν δηλαδή, ἀπ' τή μιὰ πλευρά, στόχευα στό μουσικό ἔργο ὡς βασική ἐπαλξη δύναμης, ἀπ' τήν ἄλλη δέν ξεχνοῦσα καθόλου τή θέση μου και τά δικαιώματά μου, ἀλλά και τή δύναμή μου στους κόλπους τῆς Ἀριστερᾶς. Ἦξερα ὅτι θά ξαναγύριζα κάποτε, γιά νά διεκδικήσω τή θέση μου στό ὄνομα τῶν χιλιάδων συντρόφων μου, πού, ὅπως ἐγώ, εἶχαν πέσει θύματα

τῆς μετριότητας ὄλων αὐτῶν πού μονοπωλοῦσαν ξανά τό κομματικό κα-
τεστημένο.

Ἄπόδειξη γι' αὐτό οἱ συζητήσεις πού κάναμε στό Παρίσι, ἀνάμεσα στά
1955 καί 1960, μέ τούς παλιούς μου συντρόφους στήν ΕΠΟΝ, στήν Ἰκαρία,
στή Μακρόνησο, καί πού τώρα πιά ἦταν οἱ ἡγέτες τῆς ΕΔΑ.

«Δέν συμφωνῶ μαζί σας, ἐγώ θά ἴκανα αὐτό κι αὐτό...»

Κι ἔτσι, σάν συνέχεια ἐκείνων τῶν συζητήσεων, τῶν διαφωνιῶν μας
καί τῶν προτάσεων-ιδεῶν μου, τόν Μάη τοῦ '63, λίγες μέρες μετά τή
δολοφονία τοῦ Γρηγόρη Λαμπράκη, μέ κάλεσε ἕνας ἀπό ἐκείνους τούς
ἡγέτες πού ἔβλεπα στό Παρίσι στά γραφεῖα τῆς ΕΔΑ, γιά νά μοῦ πει:

«Εἶσαι ἔτοιμος νά μᾶς δείξεις στήν πράξη τίς ιδέες σου; Σοῦ προτεί-
νουμε συνεργασία, γιά νά κάνουμε τή Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη...
Ἐκεῖ θά διαπιστώσεις καί τή διαφορά ἀνάμεσα στά λόγια καί τά ἔργα...».

Ἔγινε λοιπόν! Ἡ ΕΔΑ, ἕνα ὀλόκληρο κόμμα, μέ κάλεσε ὡς ἴσο πρὸς ἴσο
νά συνεργαστοῦμε...

Τέτοιες καταστάσεις θά ζοῦσα συνεχῶς ἀπό κεῖ καί πέρα... Ὅμως
τίποτε ἀπ' αὐτά δέν θά γινότανε, ἂν δέν ἔβλεπα σωστά τότε πού συνέβαι-
ναν τά γεγονότα πού διηγοῦμαι καί δέν ἔπαιρνα τίς ὀρθές ἀποφάσεις.

Πῶς ὅμως νά φύγω ἀπ' τήν Ἑλλάδα; Μέ ποιά χρήματα; Οἱ γονεῖς μου
μόλις καί μετά βίας φυτοζωοῦσαν στόν Γαλατά, ὅπου εἶχαν οὐσιαστικά
αὐτοεξοριστεῖ. Τό ἴδιο συνέβαινε καί μέ μᾶς. Ἐπιπλέον, ἡ Μυρτώ δέν
μποροῦσε ἀκόμα νά ἐργαστεῖ, μιᾶς καί ἦταν ὑποχρεωμένη νά τελειώσει
τήν εἰδικότητά της ὡς ἀκτινολόγος στό Ἰπποκράτειο καί στό Ἀντικαρκι-
νικό. Ἐπρεπε λοιπόν μόνος νά ἀντεπεξέρχομαι στά ἔξοδα τῆς νεοσύστα-
της οἰκογένειας, ἄλλοτε παίζοντας σάν ἔκτακτος μουσικός, ἄλλοτε συνθέ-
τοντας γιά φίλμ καί ραδιοφωνικές ἐκπομπές κι ἄλλοτε γράφοντας μου-
σική κριτική.

Ἄπό τίς ἐκτελέσεις συμφωνικῶν μου ἔργων τά ποσοστά ἦταν μηδαμι-
νά. Ἐέχασα τό πιό σημαντικό ἔσοδο: τίς ἐνορχηστρώσεις πού ἔκανα γιά
τόν τάδε ἢ τόν δεῖνα ἀγράμματο συνθέτη...

Καί νά πού ξαφνικά ἡ λύση ἦρθε κυριολεκτικά σάν θαῦμα ἐξ οὐρανοῦ,
ὅπως πολύ συχνά συνέβη καί θά συνέβαινε στό μέλλον μέ μένα, γεγονός
πού μέ ἔπεισε τελικά ὅτι μέ βοηθοῦν τήν κατάλληλη στιγμή... ἀόρατες
δυνάμεις, πού μ' ἔχουν ὑπό τήν προστασία τους.

Τορόντο, 16.5.94